

Возняк Степан – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 57, вул. Шевченка, Івано-Франківськ, Україна, індекс 76015 (stepanwozniak@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2268-5736>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.43.4>

Бібліографічний опис статі: **Возняк, С.** (2021). Тотожність мислення та буття як фундамент тотальності філософії Гегеля. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 43, 26–33, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.43.4>

ТОТОЖНІСТЬ МИСЛЕННЯ ТА БУТТЯ ЯК ФУНДАМЕНТ ТОТАЛЬНОСТІ ФІЛОСОФІЇ ГЕГЕЛЯ

Анотація. Мета роботи полягає в демонстрації та інтерпретації принципу тотожності мислення та буття як фундаментальної передумови для цілісного осмислення філософії Гегеля як граничної події класичної європейської філософії. **Методологічні** засади. Специфіка дослідження вимагає застосування класичної історико-філософської методології. У дослідженні задіяно методи текстологічного, понятійного й логіко-структурного аналізу. Вихідною методологічною засадою є діалектичний принцип єдності історичного та логічного. **Наукова новизна.** У статті доводиться необхідність пошуку принципово нового, інтегрального й цілісного підходу до розуміння філософії Гегеля. Це викликано недостатністю наявних підходів, котрі випускають з уваги принципову єдність логіки й теоретичної системи у філософії Гегеля. Це призводить до вельми широкого спектру необґрунтованих звинувачень Гегеля в надмірній універсалізації своєї філософії. Автор демонструє унікальність і специфічність діалектичної логіки як єдності логіки, теорії та методу. Завдяки цій унікальності діалектика постає ланкою, що дає змогу інтерпретувати онтологічні засади гегелівської філософії через принцип тотожності мислення й буття. **Висновки.** Здійснене дослідження дає змогу зробити висновок, що унікальна всеохопність і тотальність філософії Гегеля не є деякою суб'єктивною амбіцією автора, що претендує на вираження остаточної істини. Натомість покладення в основу розуміння філософії Гегеля принципу тотожності мислення й буття вписує гегелівський філософський проект у загальну історію розвитку європейської філософії. Також це дає змогу інтерпретувати філософію Гегеля як фінальну реалізацію внутрішніх імпульсів європейської філософії та фундаментальну філософську подію, котра дотепер має кардинальний вплив на будь-які сучасні філософські парадигми. У рамках таких висновків актуалізується питання, якою мірою гегелівська філософія може постати прояснювальним наративом для сучасної антропологічної ситуації.

Ключові слова: мислення, буття, європейська метафізика, діалектика, історія філософії.

Wozniak Stepan – Philosophy Doctor, Assistant Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57, T. Shevchenka str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76015 (stepanwozniak@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2268-5736>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.43.4>

To cite this article: **Vozniak, S.** (2021). Totozhnist myslennia ta buttia yak fundament totalnosti filosofii Hehelia [The identity of thinking and being as a foundation of the totality of Hegel's philosophy]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 43, 26–33, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.43.4>

THE IDENTITY OF THINKING AND BEING AS A FOUNDATION OF THE TOTALITY OF HEGEL'S PHILOSOPHY

Summary. The purpose of the work is to demonstrate and interpret the principle of identity of thinking and being as a fundamental prerequisite for a holistic understanding of Hegel's philosophy as the final event of classical European philosophy. **Methodological.** The specificity of the study requires the use of classical historical and philosophical methodology. The research uses methods of textual, conceptual and logical-structural analysis. The initial methodological basis is the dialectical principle of unity of historical

and logical. **Scientific novelty.** The article proves the need to find a fundamentally new, integrated and holistic approach to understanding Hegel's philosophy. This is due to the lack of existing approaches that overlook the fundamental unity of logic and theoretical system in Hegel's philosophy. This leads to a very wide range of unfounded accusations by Hegel of excessive universalization of his philosophy. The author demonstrates the uniqueness and specificity of dialectical logic as a unity of logic, theory and method. Due to this uniqueness, dialectics appears as a link that allows us to interpret the ontological foundations of Hegel's philosophy through the principle of identity of thought and being. **Conclusions.** The study concludes that the unique comprehensiveness and totality of Hegel's philosophy is not some subjective ambition of the author, who claims to express the ultimate truth. Instead, laying the foundation for understanding Hegel's philosophy of the principle of the identity of thought and being fits Hegel's philosophical project into the general history of the development of European philosophy. It also allows us to interpret Hegel's philosophy as the final realization of the internal impulses of European philosophy and a fundamental philosophical event, which still has a strong influence on any modern philosophical paradigms. In the framework of such conclusions, the question of the extent to which Hegel's philosophy can become an enlightening narrative for the modern anthropological situation is raised.

Key words: thinking, being, European metaphysics, dialectics, history of philosophy.

Постановка проблеми. Сучасні інтерпретації та дослідження філософії Г.В.Ф. Гегеля величезні за обсягом і змістом. Попри популярний наратив критичного «подолання» гегелівської філософії як надмірно закритої, тоталітарної та банально застарілої системи, це розмаїття засвідчує невщухаючий інтерес до останньої. Такий інтерес, з одного боку, пояснюється суто професійно-академічними мотивами: історико-філософські дослідження, спрямовані на прояснення, упорядкування та покращення розуміння фундаментальних систем класичної філософської думки. Утім тематична специфіка сучасного гегелізнавства вказує на більш гостру проблему: відсутність установки на цілісне розуміння філософії Гегеля як фундаментальної події класичної європейської філософії, у якій реалізуються її основні внутрішні імпульси. Таке ігнорування небезпечно тим, що навіть за умов найретельнішого розбору та рубрикації Гегелевої філософії на окремі тематичні дослідження ми втрачаємо бачення принципового фундаменту, з якого вибудовується вся колосальна філософська система Гегеля. Таким чином, ми втрачаємо з нею теоретичний та екзистенційний взаємозв'язок і залишаємося лише у формально-байдужому історико-філософському відношенні.

Мета статті – розкриття й інтерпретація принципу тотожності мислення та буття як вихідного онтологічного засновку філософії Гегеля в її системній тотальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри зазначену вище недостатність цілісних підходів до розуміння філософії Гегеля, необхідно відмітити значну кількість різноманітних інтерпретацій локальних аспектів останньої в сучасній коментувальній літературі, як англійській, так і слов'янській. В англійській філософії передусім варто згадати періодичне видання Кембриджського університету *Hegel Bulletin* (formerly *Bulletin of the Hegel Society of Great Britain*), котре

випускається з 1980 року по сьогодні. Серед останніх публікацій у цьому виданні в рамках дослідження становить інтерес стаття Елані П. Міллер «Гегель про рефлексію та рефлексивне судження» (2021), у якій авторка фіксує в гегелівській філософії взаємозв'язок свідомості й природи через поняття рефлексії. Також варто звернути увагу на допис Себастьяна Рюдля «Логіка, буття і ніщо» (2019), у якому зосереджується увага на основоположальних вимірах розгортання гегелівської системи «Науки логіки» (мова йде про негацію і тотожність буття та ніщо). Одразу варто зауважити принципову, на наш погляд, ваду підходів, представлених у зазначених текстах: попри серйозні, ґрунтовно та якісно пророблені дослідження гегелівської логіки, випускається з уваги принципова унікальність діалектики (цей термін узагалі практично не зустрічається в англійських дослідженнях), котра в рамках філософії Гегеля мислиться як єдність логіки, методу й теорії; фактично саме за рахунок глибинного розуміння цієї унікальності й досягається те цілісне, інтегруюче розуміння гегелівської філософії, котре проблематизується в статті.

В англійській традиції гегелізнавства можна зафіксувати істотний методологічний поворот, котрий відноситься до 10-х років XXI століття: це поворот від метафізичного до не-метафізичного прочитання Гегеля. Це важливо в рамках дослідження, оскільки має прямий стосунок до формування певного універсального підходу. Насамперед це дослідження Саймона Лумсдена (2008) «Підйом не-метафізичного Гегеля» (*The Rise of Non-Metaphysical Hegel*), де здійснюється ретельний критичний аналіз попередніх підходів до розуміння гегелівської філософії як метафізичної (зокрема варта уваги вказівка на фундаментальну працю Чарльза Тейлора «Гегель» (1975), котра є, на думку С. Лумсдена, кульмінацією метафізичної традиції розгляду гегелівської філософії). Також С. Лумсден зазначає критично

важливу проблему в англomовній інтерпретації Гегеля, кажучи про те, що постструктуралізм та аналітична традиція є тими методологічними крайнощами, у рамках яких метафізичні за характером і континентальні за філософсько-географічними контурами парадигми взагалі ризикують бути проігнорованими:

Для обох зазначених традицій Гегель є не фігурою, що продовжує та радикалізує кантівську критику метафізики, а, скоріше, анахронічним проектом [філософії], що намагається розв'язати проблеми критичної філософії (річ у собі, поняття-інтуїція, свобода-необхідність) через повернення до докритичної [докантівської] метафізики (Lumsden, 2008, p. 51).

Фактично мова йде про те, що Гегель, проінтерпретований як метафізик, автоматично випадає за межі можливого діалогу з постструктуралізмом та аналітичною філософією в силу парадигмальних обмежень останніх. І таким чином поворот до не-метафізичного прочитання Гегеля є кроком до зближення парадигм і реактуалізації гегелівської філософії як істотно впливової на сучасність системи.

Окрім дослідження Лумсдена, варто звернути увагу на фундаментальну працю Вільяма Мейкера «Philosophy without foundations: rethinking Hegel» (1994), назву котрої контекстуально можна перекласти як «Філософія без [метафізичних] засновків: переосмислюючи Гегеля». Ця праця має чимало оглядів і коментарів у тому ж *Hegel Bulletin*, із яких найбільш ґрунтовним є огляд Пола Ештона (2005), де автор наголошує на тому, що прочитання Гегеля як «вульгарного ідеаліста», який наголошує на реальному існуванні метафізичних сутностей, є вкрай одностороннім, оскільки виключає взаємодію логічної спекуляції з регіонами буття, що посередництвом цієї спекуляції схоплюються в гегелівській системі:

Мейкер вважає, що Логіка є основою для «Realphilosophie» (гегелівська «реальна філософія» як квазіметафізичне конституювання параметрів буттєвих регіонів духу, природи та культури – С. В.) здебільшого тією ж мірою, як і феноменологія дає для логіки науково обґрунтований фундамент (Ashton, 2005, p. 107).

Фактично завдяки цим текстам і намаганню вийти за межі суто метафізичного тлумачення Гегеля в англomовному гегелезнавстві можна побачити зростання уваги до глибинної взаємопов'язаності логіки Гегеля з його філософією. Проте все одно прослідковується відсутність критично важливого, на нашу думку, розуміння логіки Гегеля саме як діалектики (а отже, як зазначалося вище, єдності методу й теорії), котра є не просто інструментом дослідження певних

метафізичних сутностей, а активною, діяльною формою їх конструювання.

Дещо інша ситуація в слов'янськомовному гегелезнавстві. Формування пострадянського філософського простору відбувається з колосальним ідеологічним антимарксистським ресентиментом, у якому гегелівська діалектика часто конотується або банально ототожнюється з поверхово прочитаною діалектикою як «партійної методології» СРСР. Це призвело до того, що професійне гегелезнавство по сьогодні знаходиться на узбіччі філософського «мейнстріму» як в Україні, так і в РФ та інших країнах СНД. Парадоксальним чином зазначена маргіналізація не призвела до тотальної відсутності якісних, професійних і тематично більш близьких (аніж англomовна традиція) до дослідження текстів. Справа в тому, що офіційна акцентуація на філософії та методології К. Маркса ще до 1991 року стала підґрунтям для появи й розвитку серйозної філософської традиції розуміння діалектики, котра принципово виходить за рамки зазначеної вище «партійності» та безпосередньо актуалізує гегелівську філософію в її методологічній та онтологічній унікальності. Це передусім Е. Ільєнков, М. Батіщев, М. Ліфшиць, А. Канарський, чії тексти ініціювали розвиток професійних логіко-діалектичних досліджень на території країн СНД і представлені в працях Г. Лобастова, С. Марєєва, А. Майданського, Л. Науменко (Філософія Гегеля: новые переводы, 2014).

Серед вітчизняних авторів, які зверталися до гегелівської філософії в аспекті саме діалектики («ільєнківське коло»), варто згадати В. Босенка, В. Возняка, В. Лисого, М. Ліпіна. Серед найостанніших вітчизняних періодичних видань, присвячених філософії Гегеля, варто відзначити спеціальний випуск Львівського журналу «Філософські пошуки», присвячений 250-річчю Г.В.Ф. Гегеля (2021), за редакцією В. Петрушенка. Коло питань і тематика, на яку орієнтуються зазначені вище автори та колектив авторів згаданої збірки, істотно стосуються проблематики статті, оскільки в текстах останніх специфічність діалектики та її сутнісний, онтологічний взаємозв'язок із побудовами гегелівської системи жодним чином не залишається без уваги. Також варто згадати статтю Я. Гнатюка (2019) «Догматизм у логіці та його подолання засобами логіки комунікації історичних логік», у якій автор обґрунтовує включення унікальної, авторської логіки Гегеля в перелік фундаментальних логічних парадигм і розробляє можливості формалізації діалектики Гегеля мовою сучасної логіки. Основна цінність цього допису для дослідження полягає не в операціональних перспективах формалізації, а у формуванні та інтерпретації

взаємопов'язаного розвитку мов логіки як історико-філософського процесу.

Аналізуючи джерела, безпосередньо пов'язані з тематикою дослідження, неможливо оминути увагою збірку «Философия Гегеля: новые переводы, исследования, комментарии» (2014), видану в Російській Федерації, «котра репрезентує результати наукових досліджень гегелівської філософії серед вельми істотного кола російських авторів і дослідників із країн пострадянського простору (здебільшого мова йде про все те ж коло учнів і колег Е.В. Ільєнкова), таких як Г.В. Лобастов, С.Н. Марєєв, Л.К. Науменко, А.Д. Майданський, В.С. Возняк тощо.

Основний матеріал. Складне, хоча і звичне слухові фахівця слово-утворення «історія філософії» містить подвійне смислове позначення. По-перше, ми вказуємо на те, що існує історична (отже, темпоральна) послідовність деяких розрізнених та унікальних інтелектуальних практик, що заміщають одна одну в історичному процесі. По-друге, ми апіорі зазначаємо, що весь зафіксований у «по-перше» процес «темпоральної тяглості» та заміни різноманітних «окремих філософій» – суть цілісний розвиток деякої універсальної «філософії взагалі». Тут мова радше не про розмаїття методологічних підходів, котрі актуально існують та експлуатуються, а про те, *що* вбачається/схоплюється в історії філософії навіть при побіжному її огляді: має місце бути певна загальна спрямованість мислення, котра реалізується посередництвом різноманітних філософських «проектів» у різні часи.

У цій оптиці Гегелева філософія тією ж мірою мислиться як окремий «одичний» філософський проект. Існує вельми багато спроб якимось чином вписати цей проект у тяглу послідовність інших, охопити його з певної метапозиції, «покласти край», «подолати», «обмежити», «лишити позаду», певно, заради якимось чином проінтерпретованого «руху вперед». Навряд чи можна знайти іншу історичну «філософію», з якою сперечаються так само запекло, завзято й уперто, як із Гегелевою; при цьому опоненти торпедують не лише конкретний зміст філософії Гегеля, а і її предмет, точніше, її претензії на право працювати із цим предметом. Чи не найсерйозніша претензія до Гегеля – це його бачення власної філософії як такої, що є останньою, фіналізує, окреслює та осмислює на якісно іншому рівні як усю попередню історію думки, так і буття/світ/людину загалом. Складається враження, що Гегель нібито порушує деяку неписану, проте вкрай вагому-впливову конвенцію методологічного плюралізму і ставить себе «вище» за інших, за що, власне, і платить вкрай завзятою, місцями навіть лютою, хоч і творчо-продуктивною критикою всіх своїх

фундаментальних засновків і висновків. Частково ми бачили цю тенденцію в огляді актуальних джерел: значно легше піддати критиці фундаментально вагомі речі Гегелевої філософії, аніж сформулювати універсальний смисловий простір її розуміння.

Очевидно, нам варто мати на увазі ті розмаїті контексти, що пояснюють виникнення настільки широкого спектру критики та спроб подолання, дистанціювання й навіть ігнорування Гегелевої філософії. Це, звісно ж, і тривалий час тотального домінування системи Гегеля в суспільному та освітньому вимірах, і подальший розвиток природних і точних наук (як наслідок – необхідність формування їх локальних методологій), й ускладнення суспільного життя та загострення його суперечностей, і суто модерні відчайдушні намагання відмовитися від раціоналістичних наративів саморозуміння тощо. Але мова не про деяку спекулятивно зрозумілу «справедливість» і виправданість наших намагань розробити стратегію «вивільнення» з-під спуду вкрай смислоємної, концептуально насиченої та загалом «важкої» парадигми. Ми, радше, долаючи Гегелеву філософію, прагнемо та силкуємося подолати й осмислити дещо іще більш вагоме: весь колосальний світ західноєвропейської метафізики, котрий руйнується в історичному бутті кінця ХІХ – початку ХХ століть і нібито перестає «працювати» в мисленні. І тоді виходить, що в усіх наших порухах думки *від* Гегеля, *чимдалі* від Гегеля ми праві, адже наша онтична ситуація, з якої ми мислимо світ і себе – *інша*, і наше завдання – зрозуміти не Гегеля, а самих себе та світ, у якому ми живемо: філософське мислення не існує та не може працювати в деякий раз і назавжди покладеній авторитетній (та авторитарній!) парадигмі, що маніфестується в сучасності як принциповий методологічний і тематичний плюралізм у філософії¹.

Проте водночас наш рух *чимдалі-від* – це рух тими траєкторіями думки, що покладені самою філософією Гегеля, оскільки, як зазначалося вище, діалектика як логіка існування буття та мислення в їх співвіднесеності необхідно передбачає заперечення, *негацію*: у цьому смислі вся некласична філософія рухається *всередині* Гегелевої: деколи рухаючись до її меж (іраціоналістичні, екзистенційні й волонтаристські проекти), деколи обертаючись по колу (нова наукова раціональність), вкрай рідко рухаючись у «блік» її смислового осердя.

Тут новим смисловим відтінком звучить підсвідомо тривожна для сучасної філософії думка: філософія Гегеля не просто *не-подолана*, вона

¹ Утім сучасний світ претендує на створення такого роду парадигмального простору; окреме питання як філософія зможе існувати й розвиватися в уніфікованому тотально-ліберальному згідно з масовим декларуванням смислового простору.

залишається фундаментальним простором здійснення всіх наших намагань формувати якісно нові філософські парадигми та бачення, котрі, за задумом, покликані пояснювати нам нас самих та актуальний світ, у якому ми живемо й мислимо. Зі змінним успіхом у плані своєрідної альтернативи Гегелевій онтологічній фундаментальності й усеосяжності звучить сучасна англо-американська аналітична традиція, котра, утім, успішна в подоланні Гегеля лише тією мірою, якою накладає на себе іще більш радикальні обмеження, аніж критична пост-кантівська та феноменологічна філософія: у згадуваній аналітичній філософії проблематизується не стільки предмет, скільки наші лінгвістичні можливості із цим предметом працювати. Це, звісно, дає підстави для винесення гегелівського системного субстанційно-онтологізуючого дійсність наративу «за дужки» сучасної філософської повістки, проте не дає якісно нових описових моделей дійсності, окрім виключно утилітарно-прагматичних. Таке винесення «за дужки» ми згадували в огляді джерел, констатуючи принципові упущення розгляду Гегеля як виключно «метафізичного» мислителя.

Тут варто згадати вкрай вагомим, на нашу думку, свідчення «великих» мислителів, що виступили вісниками та глашатаями фундаментального смислового розлому в історії осмислення людиною самої себе; мова йде про перехід від класичної до модерної парадигми філософування, котрий позначався найбільш руйнівною та завзятою критикою Гегелевої системи як принципово всеохоплюючої та, на думку нової, модерної людини, такої, що дещо «наївно» покладає людині її початок як Розум. Передусім це вислів Фрідріха Ніцше: «*Ми, німці – гегельянці, навіть якби ніякого Гегеля ніколи не було*». Це висловлювання, володіючи типово ніщівською удаваною безапеляційністю й неповторною академічною нахабністю, дивовижно чітко фіксує фундаментальність події Гегелевої філософії як для часу самого Ніцше, так і для сучасності XXI століття. Дуже чітко простежується спроба ствердити, що ті універсальні взаємозв'язки та форми розгортання, котрі прописані в текстах Гегеля, існують не стільки як окремі напівхудожні візії автора, скільки як об'єктивні події самоусвідомлення європейською інтелектуальною традицією самої себе. Вагомість події гегелівської філософії у вислові Ніцше звучить надзвичайно гостро й, на нашу думку, метаісторично: виклик, що звучить у творі 1882 року, досягає сучасності через майже півтора століття; відсутність рівноцінної відповіді і становить внутрішній смисловий стрижень цього дослідження.

Інше твердження належить Мартіну Гайдеггеру, котрий дивовижним чином успадковує

гегелівську онтологічну фундаментальність і мислиться як найбільш масштабний професійний філософ XX століття. Тим не менше загальноновідомо, що Гайдеггер свідомо артикулював свою філософію як певне подолання та екстазис за межі Гегелевої. Однак гайдеггерівська філософська установка передбачає не стільки притаманне модерній епосі революційно-експресивне формування парадигми, принциповою ознакою котрої була б *інакшість*, відмінність від класичної, скільки ретельну деконструкцію (у буквальній семантиці як рефлексивний розбір) попередньої історії думки з метою віднайдення її глибинного онтологічного каркасу. Приступаючи до розбору Гегелевої філософії, Гайдеггер зазначає таке:

Своєрідність філософії Гегеля передусім у тому, що поза її межами вже не існує *більш високої* точки самоусвідомлення духу. Тому в майбутньому неможливо ствердитися на чомусь такому, що – як свого часу зробила сама Гегелева філософія, заздалегідь підкоривши собі будь-яку більш ранню, – було б *вищим* за його систематику (Хайдеггер, 2015, с. 16).

Висловлене звучить майже як вирок усім подальшим спробам «вирватися» за межі Гегелевої філософії: жодні спроби «обнулити» історико-філософський відлік, знайти якісно новий фундамент для початку філософської рефлексії в умовно «новому» світі, світі технологічного домінування не лише над природою, а й над культурою (про що ретельно та обширно писав той же пізній Гайдеггер) – усі ці спроби неодмінно мають певне історико-філософське «до», у рамках якого будь-які «після» звучать опосередковано та приречені на існування в смисловому світі, де був і мислив Гегель². Залишаючи поза межами дослідження внутрішню хворобливість (на нашу думку, цілком виправдану) інтенцій модерну, спрямованих на формування деякого смислового простору з принципово нової, «нульової» точки відліку, варто іще раз зазначити неунікнуну необхідність формування цілісного бачення Гегелевої філософії, котре можливе лише через занурення в онтологічні начала, у деяке смислове *архї* його філософії.

Тут варто розібратися, які ж конкретно онтологічні начала закладає Гегель у фундамент своєї філософії. Ми стверджуємо: філософія Гегеля – це фіналізація та виведення у своєрідне екстатично-кульмінаційне завершення всіх попередніх імпульсів західноєвропейської метафізики.

Чому так відбувається? Проблема в тому, що первинна установка всієї західної філософії – це

² Утім у рамках суто академічної цікавості може мати місце спекулятивний мисленний експеримент: яким чином виглядав би сучасний інтелектуальний простір без Гегелевої філософії, яку ми б елімінували, керуючись тими чи іншими резонами, методологічне обґрунтування яких ми знаходимо в сучасній *canselculture*.

рух шляхом думки (λογος), а не гадки (οτινια). Щойно ми здійснюємо це розрізнення, ми одразу потрапляємо в украй складну ситуацію: феноменологічно в нас немає іншого способу висловлювати думку, окрім як у формі *нашої гадки*, котру ми виголошуємо, виходячи з власної *одиночної* буттєвої ситуації. Утім якщо *гадка* може бути нашою, то якою мірою *нашою* є висловлена нами думка? Щойно ми разом із першими філософами беремося шукати докази того, що висловлене нами не просто гра нашого одиночного досвіду/сприйняття/контексту/ситуації, а й дещо, що виражає певне буття, *попри* наше одиночне існування, ми потрапляємо в тотальність мислення як усезагальної та невідоротної форми щодо буття *взагалі*. Інакше кажучи, уся західна філософія у своїй цілісності орієнтована на *істину* як *абсолютний збіг мислення та буття*.

У філософії Гегеля ця установка не просто яскраво виражена – вона є її принциповим, системоутворювальним моментом. Певною мірою саме це й «відлякує», відтягує нас від Гегелевої філософії: під час прочитання складається враження, що автор у деякому неосяжному містичному одкровенні вже апіорі осягнув істинні, дійсні способи відношення буття та мислення й, виходячи із цього досвіду, «пропускає» крізь логіку цього взаємовідношення всі аспекти реальності: дух, природу, мислення, людину, релігію, суспільство... Таке, радше, скидається на створення релігії, міфології або, за бажанням, космогонії: деколи виникає бажання Гегелеву філософію тлумачити як величну, епічну сагу: хтонічний міф про те, як Абсолютна Ідея на своєму шляху до Абсолютного Розуму творить усі форми розумної дійсності...

Тим не менше тут варто чітко відмежувати суто естетичні «враження» від дійсного розгляду тих моментів, на котрих фундується філософія Гегеля. Так чи інакше існує серйозна традиція професійної філософської аналітики гегелівської філософії, котра, попри всі епохальні «грози» та «бурі» не обтяжена ідеологічними (і трагічними в щирому бажанні звеличити класичну європейську людину до рівня гегелівського Абсолютного Суб'єкта, уникнувши напрацьованого Гегелем і всією історією західноєвропейської філософії шляху становлення) спробами щось там «подолати», «розбити», «залишити позаду» або ж, навпаки, «узяти на озброєння», «утілити в життя», «реанімувати», «реабілітувати»; усі взяті в лапки слова – скоріше, ознаки панічної відсутності й несвоечасності властиво філософського інтересу, аніж його актуальної наявності, як би ми не намагалися підігнути філософське мислення під запити та «виклики» сучасної «реальності».

У цьому випадку мова йде не лише про класичне гегельянство або некласичне неогегельянство. Парадоксально, але набуття більш-менш чіткого та при цьому по-авторськи оригінального й по-філософськи відповідального розуміння Гегеля можливе лише при розробці принципово нових точок входження в його філософію. Таким є, на нашу думку, Маркс і філософська традиція, що прямує за ним, представлена вже згадуваними працями Ільєнкова, Батищева, Ліфшиця, Михайлова, Лобастова, В. Возняка, тією мірою, якою гегелівський логіко-методологічний апарат у цьому русі думки стає ефективним фундаментом для понятійного занурення в різноманітні теоретичні та практичні проблеми буття світу й людини; таким є і Гайдеггер, інтерес якого передусім спрямований не стільки на питання про правоту/неправоту Гегеля, скільки на можливість постановки питання про буття й той варіант зазначеної постановки, котрий присутній у Гегелевій постановці; такою є діалогічна та комунікативна традиція, що існує як у рамках екзистенціалізму, так і поза ним, тією мірою, якою гегелівська розробка негативності розкриває можливості осягнення Іншого як специфічної «фігури» філософії ХХ століття; такою є й російська релігійна філософія, для якої Гегелева філософія здебільшого постає логіко-раціональним фундаментом для Богопізнання. Цей перелік можна продовжувати.

Філософія Гегеля орієнтована передусім на цілковито традиційний для західної класичної філософії принцип: віднайдення достовірного, очевидного й універсального знання, виходячи з котрого можна вибудовувати всю подальшу систему. У цьому смислі Гегель продовжує та розвиває методологічну революційність філософії Канта. Підґрунтям для формування дійсно наукового знання, згідно з останнім, є аналітика апіорних форм пізнання – тих необхідних, універсальних параметрів, у яких відбувається будь-яке пізнання взагалі. У свою чергу, Гегель намагається рухатися глибше до витоків у пошуках фундаменту (що блискуче виражено в дописах С. Рьодля та С. Лумсдена, котрі ретельно проробляють зв'язок Кантової та Гегелевої філософських установок через не-метафізичний ракурс прочитання). У філософії останнього імпліцитно міститься запитання: *а що є буттєвим фундаментом самих апіорних форм пізнання?* Інакше кажучи, у якій, знову-таки, апіорній необхідності вкорінені самі апіорні форми пізнання? Або якщо зовсім просто: *яким є apriori apriorности?* Загалом відповідь на це питання міститься в «Науці логіки»: наше мислення може виходити на універсальне й достовірне пізнання, тому що закони цього мислення лежать поза межами нашого одиночного існування – *закони*

мислення тотожні законам буття. Як наслідок, суб'єкт і субстанція – суть те, що перебуває в єдності. Схоплення цієї єдності (поза всяким сумнівом, розроблене не без звернення до філософії Шеллінга) дає змогу вести мову про Абсолютну Ідею, що розгортає свої форми буття через інобуття згідно з логікою *негативності*, заперечення та синтезу, інакше кажучи, *діалектикою*. Саме тому настільки важливим було зазначено в огляді джерел упущення сучасності: *без глибинного осмислення внутрішніх системних моментів цієї логіки розгортання ми приречені лише покладати Абсолютну Ідею як певну догматичну, докритичну метафізичну сутність*. Фактично діалектика постає тією смисловою ланкою, котра перетворює тотожність мислення й буття з певного субстанційно-метафізичного покладання на *діяльний, активний принцип існування дійсності, діяльності й розвитку*. У цьому моменті ми досягаємо мети дослідження.

Тим не менше варто здійснити ще одну конотацію. Причиною її є наше попереднє твердження, що філософія Гегеля в силу унікальності розуміння свого онтологічного засновку, котрий ми інтерпретуємо як діалектичну тотожність мислення й буття, універсалізує та збирає воедино *всю* історію західної філософії, від її початку до її кульмінації, представленої самим Гегелем.

В історії західної метафізики чи не першим варто згадати Парменіда, адже саме йому належить історично перша артикуляція принципу тотожності мислення та буття. Тут мова йде про вказування на те, що думка й те, по що думка існує, – суть одне, адже *«без буття, що вона виражає, думки тобі не знайти»*. Згідно з Парменідом, мислення апріорі первинно, до будь-яких попередніх рефлексій – предметне: згідно із грецьким наївно-матеріалістичним схопленням світу, обґрунтоване дійсністю існування того, що воно виражає. Поетичність викладу в парменідівському *Περὶ Φυσικῆς* лише додає ейдетично-естетичного моменту суголосної ритміки мислення та речей, через схоплення яких мислення себе виявляє.

Філософія Гегеля починається з того ж принципу, але у зворотній полярності. Якщо Парменід не віднаходить думку без буття її предмета, то, згідно з Гегелем, усе навпаки: буття (у Гегелівій термінології «дійсність») не дається нам поза межами думки. Без мислення ми не в стані покладати дійсність – її взагалі нема поза мисленням. Причому це не гносеологічна вказівка на примат раціонального пізнання, це дещо принципово більше: мова не про наявність/відсутність мислення в локальній людській одиничності. Дійсність є, і вона виходить назустріч людському пізнанню лише тому, що існує деяка первинна,

необхідна розумність: єдність законів мислення із законами буття цієї дійсності. Саме тому «усе розумне є дійсним, усе дійсне є розумним». Універсальна, принципова мислимість світу, схоплена історико-філософськими рецепціями як гегелівський «панлогізм», породжена не якимось особливим «гносеологічним оптимізмом», вона цілковито обґрунтовано виводиться з необхідних законів самого мислення.

Саме тому, відповідно до Гегеля, єдина дійсна форма наукового знання – це понятійне мислення, мислення в поняттях і поняттями. Оскільки поняття – це та форма думки, у котрій ми маємо справу не з чистим предметом і водночас не з абстрактним уявленням, а саме з визначенням сутнісних параметрів предмета в їх логічній взаємопов'язаності. Та сама «логіка предмета», що викликає лінгвістичну ідіосинкразію серед представників аналітичної філософської традиції та подекуди феноменології, – це не міфологічна вказівка на те, що, мовляв, предмет, як і мислячий суб'єкт, володіє деякою «своєю» логікою; це покладання того, що ми можемо «потрапляти» думкою в предмет саме тому, що притаманна нам логіка нашого мислення не зовсім «наша» й передусім «нам» притаманна, а існує за деякою необхідністю, котра вкорінена поза нашою свідомою та свідомісною «юрисдикцією», визначає вона не лише форми мислення, а й форми буття. Саме тому Абсолютна Ідея в Гегеля не просте покладання метафізичної сутності в руслі докантивського субстанціоналізму, а те, що необхідно існує та фундує собою будь-яке мислення та буття.

Тут важко не погодитися з твердженням вітчизняної дослідниці В. Лімонченко, котре розташоване в уже згадуваному нами ювілейному збірнику «Філософських пошуків» у статті «Боротьба з Гегелем як лоботомія думки»:

Мисленнєве фокусування на мисленні за логікою предмета, а не приписування предмету власних конструкцій і предикатів також можна вважати інакшим вираженням принципу тотожності мислення та буття, і протистоїть цей принцип розсудковому ширянню довкола предмета; установка на необхідність віддатися життю предмета вказує на зсув від себе до іншого (Лімонченко, 2020, с. 69).

Висновки. Тотальність гегелівської філософії не в тому, що певний філософ претендує на граничну істинність висловлених і пояснених ним *гадок* і, виходячи із цих *гадок*, пропонує своє локальне бачення світу як абсолютного. Тут мова про те, що у філософії Гегеля гранично, фіналізуючим чином, реалізуються фундаментальні установки західної класичної філософії. Їх вираження у формі всієї грандіозної побудови Гегелевої

філософії – суть необхідний результат певного руху думки, котрий ми розуміємо як «історію європейської філософії». І тут питання стоїть не про правоту/неправоту Гегеля, не про його помилки чи свідомі зловтішні задуми, спрямовані на «завершення» філософії, а про те, яким чином і якою мірою створені (чи то вихоплені в їх бутті) ним систематичні форми мислення виражають форми та способи вже безпосереднього нашого, пост-класичного й пост-гегелівського існування. Поза всіляким сумнівом, це питання потребує ретельної подальшої розробки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк Я.С. Догматизм у логіці та його подолання засобами логіки: комунікації історичних логік. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія «Філософія»*. Чернівці, 2019. Вип. 811. С. 56–61.
2. Лимонченко В.В. Борьба с Гегелем как лоботомия мысли. *Філософські пошуки : до 250-річчя з дня народження Г.В.Ф. Гегеля*. Львів : Новий Світ-2000, 2020. Вип. 2 (12). С. 63–72.
3. Философия Гегеля: новые переводы, исследования, комментарии / под общ. ред. Е.В. Маревой. Москва : Изд-во СГУ, 2014. 514 с.
4. Філософські пошуки : до 250-річчя з дня народження Г.В.Ф. Гегеля. Львів : Новий Світ-2000, 2020. Вип. 2 (12). 172 с.
5. Хайдеггер М. Гегель 1. Негативность. Разбирательство с Гегелем в ракурсе вопроса о негативности (1938–1939, 1941) 2. «Введение» в «Феноменологию духа» (1942) / пер. с нем. А.П. Шрубелева. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2015. 319 с.
6. Ashton P. William Maker, *Philosophy Without Foundations: Rethinking Hegel* (Albany: State University of New York Press, 1994). *Hegel Bulletin*. 2005. № 26 (1–2). P. 100–107.
7. Lumsden S. The Rise of the Non-Metaphysical Hegel. *Philosophy Compass*. 2008. № 36. P. 51–65.
8. Maker, William *Philosophy Without Foundations: Rethinking Hegel*. State University of New York Press, 1994.
9. Miller E. Hegel on Reflection and Reflective Judgement. *Hegel Bulletin*, 2021. № 42 (2). P. 201–226.
10. Rödl S. Logic, Being and Nothing. *Hegel Bulletin*. 2019. № 40 (1). P. 92–120.
11. Taylor C. *Hegel*. Cambridge : Cambridge University Press, 1975.

REFERENCES

1. Hnatyuk, Ya.S. (2019). Dogmatyzm u lohitsi ta yoho podolannya zasobamy lohiky: komunikatsiyi istorychnykh lohik [Dogmatism in logic and its overcoming by means of logic: communications of historical logics.]. In *Naukovyy visnyk Chernivets'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Filosofiya. Vypusk 811*. Chernivtsi (56–61). In *Scientific Bulletin of Chernivtsi National University. Series: Philosophy. Issue 811* [in Ukrainian].
2. Lymonchenko, V.V. (2020). Bor'ba s Hehelem kak lobotomya mysly [Fighting Hegel as a lobotomy of thought]. In *Filosofs'ki poshuky, vyp. 2 (12). Do 250-richchya z dnya narodzhennya H.V.F. Hehelya*. L'viv: «Novyy Svit-2000» (63–72). In *Philosophical research, vol. 2 (12) / 2020. To the 250th anniversary of the birth of GVF Hegel* [in Russian].
3. *Filosofiya Gegelya: novyye perevody, issledovaniya, komentarii* (2014) [*Philosophy of Hegel: new translations, research, commentary*] / Pod obshch. red. Ye.V. Mareyevoy. Moscow: Izd-vo SGU [in Russian].
4. *Filosofs'ki poshuky, vyp. 2 (12). Do 250-richchya z dnya narodzhennya H.V.F. Hehelya* (2020). L'viv: «Novyy Svit-2000» [Philosophical research. To the 250th anniversary of the birth of GVF Hegel]. L'viv: «Novyy Svit-2000» [in Ukrainian].
5. Khaydegger M. (2015). Gege'l' 1. Negativnost'. Razbiratel'stvo s Gegelem v rakurse voprosa o negativnosti (1938–1939, 1941) 2. «Vvedeniye» v «Fenomenologiyu dukha» (1942) / per. s nem. A.P. Shrubel'eva [Hegel I. Negativity. Proceedings with Hegel in the light of the question of negativity (1938–1939, 1941) 2. «Introduction» to the «Phenomenology of Spirit» (1942) / per. with him. A.P. Shrubel'ev]. Sankt-Peterburg, «VLADIMIR DAL'» [in Russian].
6. Ashton, P. (2005). William Maker, *Philosophy Without Foundations: Rethinking Hegel* (Albany: State University of New York Press, 1994), *Hegel Bulletin*, 26(1–2), 100–107.
7. Lumsden, S. (2008), The Rise of the Non-Metaphysical Hegel. *Philosophy Compass*, 3: 51–65.
8. Maker, William (1994). *Philosophy Without Foundations: Rethinking Hegel*. State University of New York Press.
9. Miller, E. (2021). Hegel on Reflection and Reflective Judgement. *Hegel Bulletin*, 42(2), 201–226.
10. Rödl, S. (2019). Logic, Being and Nothing. *Hegel Bulletin*, 40(1), 92–120.
11. Taylor, C. (1975). *Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press.